

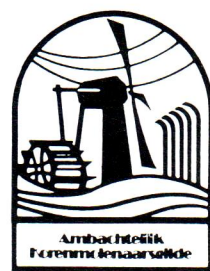
Doe mee, stuur op **Foto's voor molenparade!**

Dit hele jaar staat voor het Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde in het teken van de viering van ons 15-jarig bestaan. De lustrumcommissie heeft een serie activiteiten op stapel gezet die succesvol zullen worden afgewikkeld. Eén taak is weggelegd voor het lijfblad van de club. Want nummer 100 van Van Haver Tot Gort – dat is het volgende nummer! – wordt een jubileum-uitgave. Het lijkt ons een goed idee om in dit jubileumnummer alle deelnemende molens ten voeten uit te presenteren aan onze abonnees.

Vandaar hier de opwekking aan alle deelnemende molenaars om zonder verwijl in actie te komen.
Wat willen we?

Wij willen dat iedere molenaar een contrastrijke foto in kleur of zwart-wit (een goede Ansichtkaartfoto mag ook) nog heden in een envelop stopt, vergezeld van een velletje papier waarop hij kort en bondig vertelt om welke molen het gaat, wie de molenaar is, aangevuld met de belangrijkste kenmerken van molen en molenaarsbedrijf. Die adresseert hij dan aan de redactie (Beukendreef 6, 4631 SG Hoogerheide).

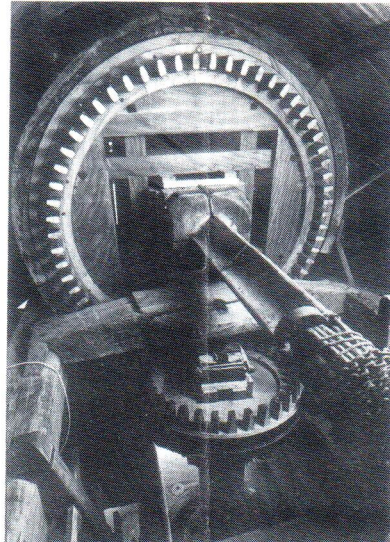
Op die manier worden wij in staat gesteld een fraai overzicht te geven van het molenbestand van het AKG op het moment dat dat 15 jaar is. Zo'n presentatie kan tegelijk prachtig dienen om reclame te maken voor ons gilde.

Rapport

veiligheid op wind- en watermolens

Het verongelukken van drie vrijwillige molenaars in het begin van de jaren '80, vormde de aanleiding tot het schrijven van het "Rapport veiligheid op wind- en watermolens". Het verongelukken van nóg een vrijwilliger (in Westkapelle en ditmaal wel héél erg dicht bij mij in de buurt...) vormde de aanleiding voor mij om het rapport te kopen. Het is enigszins frustrerend om iedere keer weer te vernemen dat alle uitingen van goede wil pas komen als het kwaad al is geschied. Als het kalf verdrongen is, dempt men de put...

Het veiligheidsrapport werd gepresenteerd tijdens de 12e molencontactdag op 16 november jl. en behandelt het aspect veiligheid in en rond molens in de breedste zin des woords. Nooit tevoren werd dit thema zo uitvoerig belicht en gedetailleerd beschreven aan de hand van concrete situaties. Het gedegen werk is een uitgave van de vereniging De Hollandsche Molen, in samenwerking met het Gilde van Vrijwillige molenaars en is samengesteld door een werkgroep waarin bestuursleden en/of afgevaardigden zitting hadden van De Hollandsche Molen, het Gilde van Vrijwillige molenaars, ons Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde en de arbeidsinspectie, alsmede een beheerder/molenaar van een molen.

In het eerste hoofdstuk stellen de schrijvers terecht dat veiligheid in eerste instantie een kwestie van **mentaliteit** is. Evenzo terecht waarschuwt men gelijk daarna voor het ongemerkt ongecontroleerd handelen door routine; in het rapport treffend "bedrijfsblindheid" genoemd.

Na een kort hoofdstukje over het Nederlands molenbestand in het algemeen, wordt in hoofdstuk vier de juridische kant van "veiligheid" belicht (in de inhoudsopgave frappant genoeg de juridische kant van "onveiligheid" genoemd, al zal dit in deze context wel ongeveer op hetzelfde neerkomen). Ook voor leken op juridisch gebied laat dit hoofdstuk zich goed lezen.

In hoofdstuk vijf komen dan de concrete veiligheidsmaatregelen aan bod, geldend voor alle typen molens. In de paragrafen A t/m H wordt respectievelijk aandacht besteed aan de veiligheid

in en om de molen (algemeen), het veilig werken in de molen, de veiligheid in de kap, bij het gevlucht, bij het verkruien, bij molens in gebruik als woning, t.a.v. bezoekers en tot slot de veilige kleding. In de hoofdstukken 6 t/m 11 passeren de specifieke veiligheidseisen voor poldermolens, korenmolens, water(rad)molens, houtzaagmolens, oliemolens en pelmolens de revue.

Sarcastisch

De algemene tekstgedeelten in de hoofdstukken 5 en 6 zijn gedrukt op wit papier en worden "verlucht" door omkaderde waarschuwingen, veiligheidstips, spreuken, gezegden en soortgelijke zinsneden, waarbij de schrijvers vaak ironisch en soms zelfs licht sarcastisch uit de hoek komen ("opgeruimd staat netjes; dit geldt echter niet voor de molenaar zelf"). Alle paragrafen in hoofdstuk 5 (m.u.v. "H") worden besloten met controle- en advieslijsten; voor de overzichtelijkheid gedrukt op blauw papier. Dit geldt tevens voor de hoofdstukken 6 t/m 11, waar de lijsten op groen papier zijn afgedrukt. Onder het motto "een ongeluk zit in een klein hoekje", wordt aan de kleinste details aandacht besteed. Dit leidt tot zéér uitvoerige lijsten, al blijft het geheel door een duidelijke indeling in paragrafen en sub-paragrafen zeer overzichtelijk.

Zoals in de toelichting op het rapport vermeld wordt, kunnen de lijsten bij de

hoofdstukken 5 en 6 als checklist gebruikt worden. Ik weet zeker dat ik niet de enige ben die na het "checken" tot de conclusie zal komen dat er eigenlijk nogal veel op "mijn" molen aan te merken valt. Verplaatsen we ons echter van de in het rapport geschetste voorbeeldsituatie naar de realiteit, dan duiken er toch enkele vragen op, bijvoorbeeld: Leidt het aanbrengen van hekken rond trapgaten en luihuizen (pag. 11) vooral bij de wat kleinere, nog in bedrijf zijnde molens niet tot volkomen onwerkbaar situaties? Hoe kan men (o.a.) het stuurtoew van het luiwerk borgen tegen onoordeelkundig gebruik van bezoekers (pag. 31), wanneer de molenaar dat van tijd tot tijd zelf nodig heeft? Of iets algemener: Welk percentage van de Nederlandse molens is daadwerkelijk voorzien van, bijvoorbeeld, een afscherming aan de achterzijde van het bovenwiel (windpelzijde)? Vijf? Nog minder?

Vierarmig monster

Hiermee ben ik dan beland bij mijn enige kritiekpunt op het rapport: door het overstelpende aantal veiligheidsmaatregelen, adviezen en richtlijnen, zou men de molen al snel als een ongetemd, vierarmig monster gaan zien waar men het liefst zo ver mogelijk bij uit de buurt wil blijven. Laten we hopen dat een en ander niet zal leiden tot "nerveuze" molenaars, waar op pag. 30 melding van wordt gemaakt. Het zijn juist deze panieksituaties die te allen tijde vermeden dienen te worden. Een molenaar dient in alle situaties baas over zijn molen te zijn, en niet andersom (als u begrijpt wat ik bedoel). "Als ik overal hekjes voor moet gaan zetten, wordt het alleen maar gevaarlijker. Je zou ze om de haverklap weg moeten halen en dan creëer je weer meer activiteiten op gevaarlijke plaatsen", zei molenaar Ko de Visser uit Wolphaartsdijk in een krantebericht dat verscheen n.a.v. het dodelijk ongeval in Westkapelle. Ook dáár zit een kern van waarheid in.

Checkt u zelf maar even: het rapport is te bestellen door overmaking van f 12,50 (incl. porto) op postgirorekening 113590 t.n.v. Vereniging De Hollandsche Molen te Amsterdam o.v.v. veiligheidsrapport.

Willem Roose

Lustrumviering is een zaak van alle molenaars

Het bestuur kwam op maandag 4 maart bijeen om een druk programma af te werken. Helaas waren er nogal wat bestuursleden afwezig. De voorzitter lucht daar even zijn hart over. Voor hem is de enige aanvaardbare reden voor afwezigheid werkelijke overmacht. En zeker is het heel erg lastig als je in het lustrumjaar bij gebrek aan mensen geen besluiten kunt nemen.

Eerst wordt de gebruikelijke serie notulen, ingekomen stukken en lopende zaken afgewerkt. De ballotages van Van Ham, Brommer en Kors (allemaal op 't Roode Hert in Alkmaar) zijn afgerond. Die van B. van Rijswijk moet nog ge-

beuren — er moet snel een commissie worden gevormd. Voorzitter Tollenaar oppert de mogelijkheid om een vaste ballotagecommissie in te stellen, omdat het zo'n toer is elke keer opnieuw een dergelijke commissie te formeren. Nu komt er een voorstel voor twee vaste commissies. Ook komt er een voorstel voor het 'automatisch' bevorderen van gezellen tot meester-molenaar. Opgemerkt wordt dat het in het kader van de lustrumviering ook goed zou zijn wanneer een aantal gezellen de meestertitel zou krijgen.

Op 22 april a.s. is de algemene ledenvergadering van onze vereniging. Begonnen wordt om 10.30 in het motel

Maarsbergen. Aan het programma wordt nog gewerkt, maar in elk geval zal de middag grotendeels worden besteed aan de invulling van de lustrumviering. Juist om er zoveel mogelijk rendement uit te halen lijkt het de bestuursleden belangrijk, dat zoveel mogelijk molenaars meepraten over de te volgen strategie.

Wat de lustrumviering zelf aangaat: die zal uit meerdere onderdelen bestaan. Daaronder behoort ook een 'open dag'. Het bestuur kiest ervoor om die open dag te houden in het kader van de Week van het Brood en wel op 12 oktober. Half september moet er dan worden begonnen met de publiciteit te zoeken. PR-materiaal (persberichten e.d.) wordt door de lustrumcommissie voorbereid.

Ook de jubileumdag vraagt ampele bespreking. Waar moet-ie gehouden? Het meest voelt men voor Schiedam als lokatie, omdat plekken als Kinderdijk of het Open Lucht Museum in Arnhem te ver van ons korenmolensbed staan. Voorlopig ziet die vieringsdag er zo uit: Algemene ledenvergadering, uitreiking van certificaten, persconferentie. 's Middags gelegenheid om de molen(s) te bekijken, receptie en tot slot een buffet aangeboden door het gilde. Maar vast staat het nog niet echt. Tenslotte wil de penningmeester subsidie aanvragen voor de lustrumviering.

Molenfeest in Gouda

Gestreed door een winterzonnetje stond de molen van Marcel en Marijke Koop in Gouda begin februari in het centrum van de aandacht. Op die dag vierde het molenaarsechtpaar het vijfjarig in bedrijf-zijn van hun Roode Leeuw en er waren zeer veel Gouwenaren die dat heuglijk feit graag mee wilden gedenken.

Natuurlijk was de molen fraai versierd en was er een gezellige sfeer gescha-

pen aan de voet van de molen. Een orgelman draaide zijn repertoire, terwijl het publiek genoot van de versgebakken molenpannekoeken. In het winkeltje werd aardig gehandeld in molenbrood en zakjes allerhande meelsoorten. Kinderen sjuowden hun zelfgemaakte molenkijkdozen aan in de hoop op een prijs en gedurig was er een stroom bezoekers die de molen wilde beklimmen en bekijken. Het is kortom een echt stadsmolenfeest geworden.

Graankeuring

Het bestuur meent dat er weer een verplichte graankeuring moet worden gehouden. Er is een voorstel om daaraan ook een eiwitanalyse te koppelen; meerkosten 35 gulden. Dit punt zal op 22 april aan de orde worden gesteld. Op die dag zullen de leden zich ook moeten uitspreken over de personele bezetting van een werkgroep 'controle naleving statuten en huishoudelijk reglement'. Die werkgroep moet de regels daarvoor gaan opstellen.

En laatste punt is de noodzaak van een gesprek tussen ons bestuur en het Nimo. A. Peereboom wil dat ons gilde valt onder de CAO Graanverwerkende Industrie. Er wordt te dien aanzien contact opgenomen met mr. Van Noordt Wieringa en dan komt er een voorstel aan de ledenvergadering.

Op twee uur fietsen vanaf de boot van Breskens, vijf kilometer over de grens bij Sas van Gent, ligt Ertvelde. Hier runt Johan van Holle twee dagen per week een bescheiden windmolenbedrijfje: voor onze begrippen niets bijzonders, maar in België een grote zeldzaamheid. Johans molen is een fraaie, witte ronde stenen grondzeiler die Nederlands oogt maar die vooral in details typisch Vlaams is. En als extra attractie is er de rosmolen nog. Die is in 1987 gerestaureerd en nu weer in gebruik, nadat hij meer dan 110 jaar had stilgestaan!

verbeteringen op de molen aan, zoals stroomlijnneuzen. De molen van Ertvelde geldt in die tijd ook als de best lopende van 't Meetjesland' (naam van de streek).

Cyriel maalt nog door tot 1965 met de molen, waarna deze praktisch nooit meer draait en zienderogen vervalft. Hij overlijdt in 1978 en in 1980 wordt het hele molencomplex, bestaande uit molen, woonhuis, schuur en een voormalige rosmolen, aangekocht door Johan van Holle uit Assenede. Johan voert onmiddellijk enkele noodreparaties uit waardoor de molen (vraag niet hoe!) weer maalvaardig is.

Wanneer op een dag twee schoren tegelijk breken, kan nog slechts uit één windrichting worden gemalen: een grondige restauratie dringt zich dus op.

Belgische molens met dit systeem), wordt hierdoor ruim 1 meter langer (van 23,40 naar 24,60 meter).

Liever met de wind

Wanneer ik Ertvelde nader, zie ik de molen al van kilometers afstand draaien. Nou ja, draaien? Hij komt slechts moeizaam rond, want vandaag ontbreekt het aan een goeie maalwind. Binnen wordt gemalen: door een koppeling in de koningsspij kan het spoorwiel worden ontkoppeld en aangedreven worden door een electromotor.

"Eigenlijk doe ik dit niet graag. Ik maal liever met de wind", zegt Johan. Er wordt veevoeder gemalen, ouderwets loongemaal zoals men dat bij ons niet meer aantreft. Ook tijdens mijn bezoek op de molen komen verschillende boe-

DOLEN OP DE MOLEN VAN

De korenmolen van Ertvelde werd in 1798 gebouwd in opdracht van molenaar Pieter Cornelis Genbrugge. Tot 1873 blijft de molen eigendom van de familie Genbrugge, in welk jaar hij aan Eugeen de Rijcke wordt verkocht in naam van Eugenius Neyt, die hem al vanaf 1871 in pacht had. Laatstgenoemde krijgt de molen dus — na terugbetaling — in eigendom en doet hem in 1925 over aan zijn kinderen. Het is dan vooral zijn zoon Cyriel die vanaf dat moment veel met de molen maalt en in 1953 door erfenis het hele bedrijf verwerft. Hij heeft in WO-1 veel kennis opgedaan in de Nederlandse Zaanstreek en brengt ook diverse technische

Johan zet alles in het werk om deze restauratie van de grond te krijgen en in september 1982 vangt molenmaker Mariman uit Zele met de werkzaamheden aan. Als de restauratie in 1985 wordt afgerond is de molen weer volledig maalvaardig en blijkt Mariman een goed stuk werk te hebben afgeleverd. Bij deze restauratie wordt o.a. het metselwerk van de romp ingrijpend hersteld en 50 cm. hoger opgemetseld ter compensatie van de enigszins gestoorde windvang. Het gevlucht, dat sinds de restauratie uit twee stalen gelaste Derckx-roeden bestaat en voorzien is van fokwieken met remkleppen (en daarmee, als ik goed tel, 1 van de 4

ren hun zakje graan brengen, variërend van 50 kg. rogge tot 300 kg. haver. Een van hen vertelt dat de grote mengvoederfabrieken tegenwoordig teveel knoeien. Er zou allerlei "rommel" aan toe worden gevoegd en hun prijzen zijn veel te hoog. Op deze wijze heb je je mengvoerders zelf in de hand en 't is nog mooi ook: klaar terwijl u wacht! De zakken graan worden eerst gewogen op een — in de begane grondvloer gebouwde — bascuul, waarna ze met het luiwerk (op de wind) naar boven worden gehesen.

Naast het boerengemaal, maalt Johan ook voor enkele bakkers in de omgeving. Dit betreft voornamelijk tarwe-

meel voor volkorenbrood, al wordt er ook wel voor "speciale (molen)broodjes" gemalen. Zo zijn er bijvoorbeeld het vijf-granen-brood, bestaande uit tarwemeel (60%), roggemeel (10%), gepelde gerst (10%), gepelde haver (10%) en gemicroniseerde maïs of rijst (10%) en het "haverzemelbrood", bestaande uit 65% witte bloem, 25% tarwemeel en 10% haverzemel. Dat laatste is de zemel van gemalen haver dat dáárvoor eerst gepeld is. Niet alle voornoemde ingrediënten worden overigens op de Ertveldse molen geproduceerd. Elke zaterdag van 10 tot 17 uur vinden de molenproducten ook gretig aftrek bij particulieren.

Geen molenbezoek is natuurlijk compleet, zonder de molen zelf goed te

grove steek (14,7 cm). De staven zijn van donkerrood paardevleeshout (bolletrie) en zijn bij de restauratie ter vergroting van de overbrengingsverhouding in aantal teruggebracht van 22 naar 19. De overbrengingsverhouding wienenkruissteen bedraagt thans 1: 5,05. Dat is voor Nederland, zeker voor een molen met 24,60 meter vlucht, nóg erg traag, maar in België niets abnormaals, eerder snel!

Een zolder lager bevindt zich het sleep-luiwerk met gaffelwiel en de koppeling op de koningsspil. Een typisch gezicht: het bovenste gedeelte draait uiterst langzaam, terwijl het onderste op volle toeren draait!

Na het afdalen van de volgende trap, ben ik op de steenzolder beland. Hier bevinden zich twee koppel 17er stenen. Het koppel waarmee gemalen wordt was voorheen een Frans koppel, maar nadat men ooit de looper had opgestort met beton, ter vergroting van de maaldruk, heeft men deze nooit meer goed in balans gekregen. Bij de restauratie is deze dan ook vervangen door een kunststeenloper. Het andere koppel dat gebruikt wordt voor het malen van tarwe bestaat uit Engelse stenen.

Op de steenzolder bevindt zich ook de motorische aandrijving van het spoorwiel d.m.v. een derde "steenwiel" dat via een conische tandwieloverbrenging en twee poelies met V-snaren door een elektromotor wordt aangedreven. Het spoorwiel zelf is van ijzer met houten kammen en de steenwielen zijn geheel van ijzer. In tegenstelling tot het gangwerk in de kap, hebben deze wielen een zeer fijne steek (7,5 cm.).

Wanneer ik na mijn rondgang door de molen weer beneden ben, wordt het ook voor mij eens tijd om de handen uit de mouwen te steken. "Steeds als de molen een beetje draait en niet constant stilvalt, probeer ik maar zoveel mogelijk zakken naar boven te luien", zegt Johan, dus daar help ik hem even bij. Later krijg ik koffie met koek aangeboden in het woonhuis vlakbij de molen, waar Johan (in het dagelijks leven laborant en niet rechtstreeks afkomstig uit een molenaarsfamilie; "de grootmoeder van mijn vrouw was nog een zuster van de grootmoeder van de molenaar van Heinkenszand-N.") vertelt over zijn liefde voor molens en zijn toekomstplannen.

Voorlopig is hij nog niet van plan om zijn molenaarsbedrijf uit te breiden. Dat zou een nogal groot aantal, niet subsidiabele investeringen (opslagruimte, silo's etc.) vergen, die men moeilijk terug zou kunnen verdienen. In principe gelooft hij dat er nog wel meer bakkers in

zijn molenproducten geïnteresseerd zouden zijn, al vormen de uiterst lage prijzen die door de meelfabrieken worden berekend hier wel een moeilijkheid. Johan ziet in de toekomst wel een aanzienlijke uitbreiding van de particuliere verkoop. Daarnaast wil hij binnen afzienbare tijd in een gebouw naast de molen, nu nog woonhuis, een bescheiden horecagelegenheid gaan exploiteren. Daar zullen koffie en (molen)koeken worden verkocht.

'De grootmoeder van mijn vrouw was nog een zuster van de grootmoeder van de molenaar van Heinkenszand...'

ERTVELDE

hebben bekeken. Ik klim dus naar de kapzolder waar als eerste de zware houten bovenas opvalt. Die is voorzien van een ijzeren askop. Een gebruikelijke constructie in België, want volledig ijzeren bovenassen zijn hier hoogst zeldzaam. Ook de ijzeren hoepelvang is typisch voor België, want de bij ons gebruikelijke Vlaamse vang (wie heeft die naam verzonnen?) treft men hier nauwelijks aan. De vangbalk ligt boven het voeghout en wordt bediend door een klein ijzeren vangstokje. Het rollenkruiswerk (in België: "Paternoster") bestaat uit houten rollen op een ijzeren rails. Het bovenwiel en de bovenschijfloop zijn geheel van hout en hebben een

't Paard inspannen

Na onze koffiepauze zegt Johan nu eerst "'t peerd" in te gaan spannen: de rosmolen wordt in werking gezet. Uit de stal komt een zeer fraai Noors fjordenpaard te voorschijn, dat zonder enige tegenwerking braaf zijn rondjes gaat lopen. Binnen wordt een pletter aangedreven die per uur ca. 80 kg. geplette tarwe produceert. Ook zijn hier nog twee koppeltjes stenen aanwezig: één door het paard gedreven en één koppeltje blauwe stenen (Ø 55 cm.) dat met handkracht wordt aangedreven. Ook hier maalt Johan mee: zo'n 25 kg.

boekweitmeel per maand, dat vooral aftrek vindt voor de zgn. "Bretonse pannekoeken". Zo is dit bedrijf een wind-, ros-, hand- en motorbedrijf!

Terwijl ik nog wat in de rosmolen rondhang, blijkt Johan alweer op de windmolen aan het werk te zijn. Het paard behoeft geen toezicht en blijft rustig zijn rondjes lopen: Met op de achtergrond de draaiende molen, een prachtig gezicht!

Voor mij is het inmiddels de hoogste tijd om me op mijn "stalen ros" huiswaarts te begeven. Ik neem afscheid en fiets weer richting Breskens. Op de boot richting Vlissingen lees ik nog enig stencilmateriaal door dat Johan me gaf. Op een ervan legt hij kort en bondig uit waarom het ambachtelijk korenmolenaarsvak hem zo trekt:

"Het zoeken naar een zinvolle bezigheid in een natuurlijk kader vindt zijn hoogtepunt in het bemalen van een molen... Op ambachtelijke wijze malen met een molen schenkt de molenaar arbeidsvreugde, een begrip dat na de economische kater van de jaren '70 en in ons computertijdperk nagenoeg onbekend is geworden... Molenaars zijn geen naïeve enthousiasten en het goedkope sentiment dat dikwijls rond de molens wordt opgehangen kunnen zij best missen. Voor molenaars zijn ambachtelijkheid, kleinschaligheid en milieuvriendelijkheid geen loze begrippen".

Ik sluit me hier volledig bij aan.

Willem Roose

Getuigschriften vak-cursus 1990

Op de algemene ledenvergadering van het Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde op 22 april in het motel te Maarsbergen zullen aan de deelnemers van de vak-cursus 1990 de getuigschriften worden uitgereikt. Het gaat om leden van het A.K.G. en van het Gilde van Vrijwillig Molenaars, die niet alleen de cursus van 13 avonden in Wageningen hebben gevolgd maar ook hun zeven praktijkdagen hebben volgemaakt op tenminste drie verschillende korenmolendrijven.

Voor de goede orde zij hier vermeld, dat de molenaarsvakcursus een jaar overslaat. Het ligt in de bedoeling in september 1992 weer een nieuwe cursus te starten. Vanzelfsprekend zal tijdens deze gelegenheid worden geboden op de lessenreeks in te tekenen.

In 1978 zette de redacteur van VAN HAVER TOT GORT een serie molenaarswetenswaardigheden op onder de veelzeggende titel 'Van Roe en Roe tot Loper en Ligger'. Eind vorig jaar zijn we begonnen deze serie nog eens te herhalen. Inmiddels zijn we aan de hand van de schrijver, Victor

Mulder, via het vast-werk, het balanceerwerk met engelse rijen en het pennetjeswerk aanbeland bij de beugel- of kogelrijen.

Overigens heeft ook een lezer gereageerd op deze serie en dat is precies wat we graag wilden zien. We drukken zijn reactie hierbij af.

Van Roe + Rad tot Loper + Ligger

Technische molenaarswetenswaardigheden

4. De beugel- of kogelrijen

Ook dit is een - en wel zeer eenvoudig en goed functionerend - balanceerwerk. Het is, voor zover ons bekend, uitsluitend toegepast bij onderaandrijving, en wel op sommige mechanisch aangedreven maalstoelen. Vooral op de meeste van de Zuidlimburgse watermolens die namelijk vaak van vrij moderne gietijzeren gaande werken zijn voorzien.

De constructie en werking is vrij simpel. Op de bolsplij, die hier voor de aandrijving zorgt en die we dan maar liever steensplij noemen, bevindt zich een vierkante tapse nok (meestal is dit bij watermolens het geval; bij de maalstoelen met motor-aandrijving is het vaak een rond taps gedeelte, met inlegsplie) en daar bovenop een kogelvormige of minstens rond afgewerkte punt.

Op de nok van de steensplij is een cilindrische kop geklemd, die voorzien is van een wijde sleuf, soms met schuine zijkanen, en die als meenemer voor de rijen fungeert. De kogel bevindt zich in de sleuf van de meenemer. Op de kogel hangt een rijen in de vorm van een simpele zwaar uitgevoerde beugel, die, om goed op de kogel te kunnen balanceren, een holletje heeft in de onderzijde.

De rijen zit met zijn beide einden gewoon vastgepied (of gegoten of beide) in de looper. Op de rijen zit meestal een nok waarop 'de speelman' wordt geplaatst, het asje met nokken dat voor

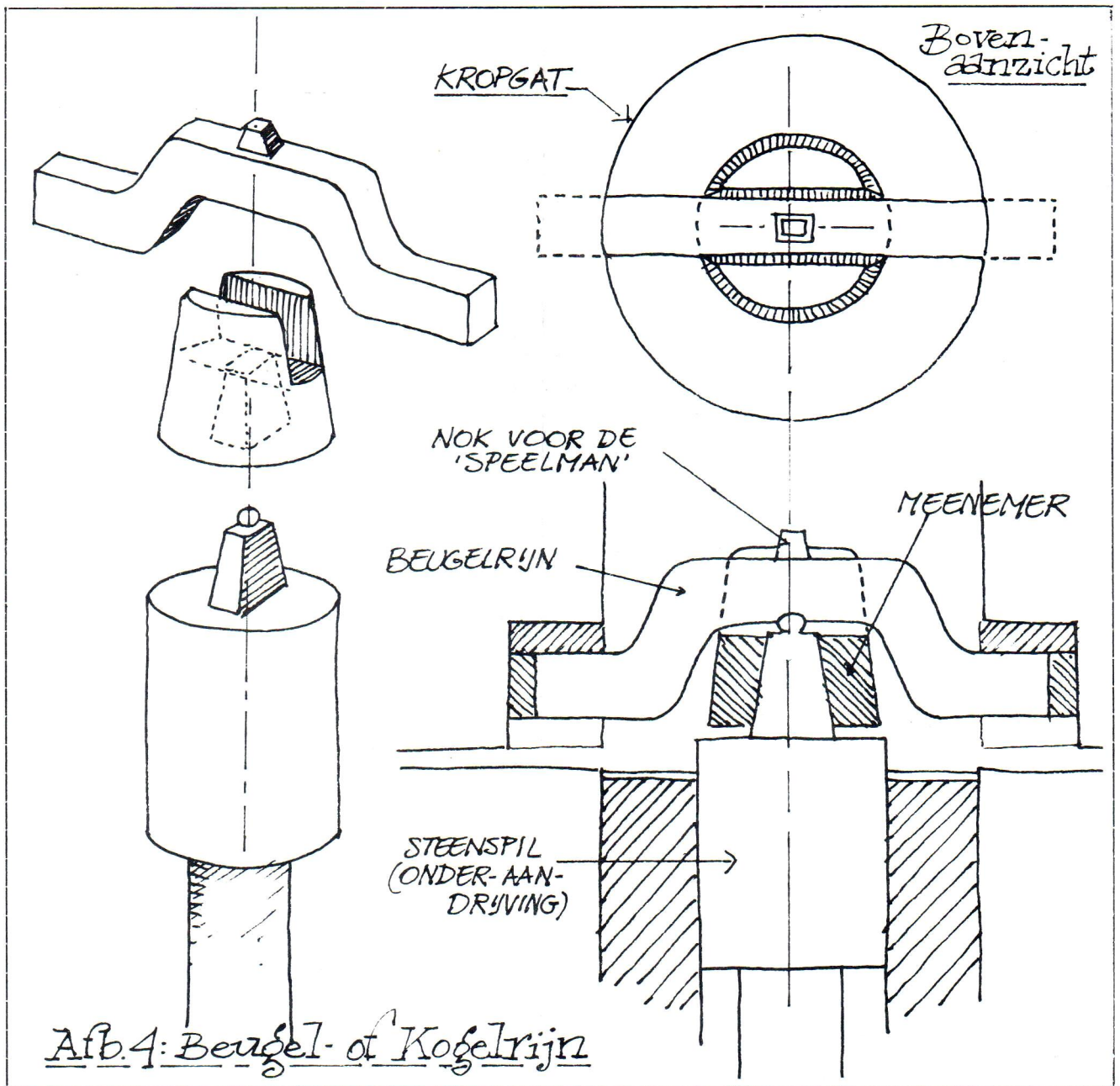
de aandrijving van het schoe of schoentje zorgt. En dat is dan alles.

Bedrijfszeker

Het is een zo simpel en bedrijfszeker systeem, met grote doorlaat in het kropgat, dat het verbazingwekkend is dat het nooit is aangepast en toegepast voor de aandrijving van bovenaf met een staakijzer. De meenemer voorzien van een paar kaken à la de binnenrijen van het engelse systeem en zorgen dat deze hoger is dan de bovenkant van de beugel en klaar zou Kees zijn geweest. Dat dit niet is geschied en de toepassing op dit moment nagenoeg uitsluitend beperkt is gebleven tot de reeds genoemde Zuidlimburgse watermolens - met gietijzeren gaande werk - doet vermoeden dat het hier gaat om een eind 19e eeuwse vinding van een Belgisch-Limburgse machinefabriek die een aantal van die Nederlands-Limburgse molens heeft omgebouwd van traditioneel houten op 'modern' gietijzeren gaande werk.

Samenvattend stellen we vast dat het balanceerwerk met kogel- of beugelrijen:

- a) alleen voor onderaandrijving is toegepast
- b) eenvoudig is in constructie en goed functioneert
- c) qua afstelling etc. vergelijkbaar is met de andere balanceersystemen
- d) weinig ruimte in het kropgat inneemt
- e) bijna uitsluitend voorkomt op die watermolens in Zuid-Limburg met een gietijzeren gaande werk
- f) Het vermoedelijk een Belgisch-Limburgse herkomst heeft, en ontwikkeld is in de tweede helft van de vorige eeuw
- g) best voor aandrijving via een staakijzer geschikt te maken zou zijn geweest (zie a).

Afb. 4: Beugel- of Kogelrijn

Niet volledig

Zelf geen abonnee van VHTG krijg ik het blad regelmatig ter inzage van een bevriend molenaar.

In de nummers 97 en 98 wordt één en ander uiteengezet over de rij. Helaas zijn deze artikelen op sommige punten niet volledig.

Als lid van The International Molinological Society verricht ik o.a. onderzoek naar bouwhistorie en techniek van de molen. Vroegere praktijkervaring komt bij dit onderzoek goed van pas. Omgekeerd kan ik dan weer de praktijk verklaren vanuit de theorie. Door systematische documentatie van molens (na het interview van mijn molenvriend Ton

Meesters hoef ik daar niets aan toe te voegen) ga je namelijk zien dat een balkje hier of een stangetje daar niet willekeurig zijn aangebracht, maar gewoon functioneel zijn.

Bekijk je de ophanging van de vonderbalk, dan blijkt dat deze ophanging meestal verradt of er wel of geen balancerwerk is toegepast. Bij balancerwerk zullen de hangereels van de vonderbalk steeds geschoord zijn; bij pennetjeswerk is dit zelfs een vereiste. Dit kan eenvoudig verklaard worden. De taatsen op molens worden steeds tot het uiterste belast. Het is dus noodzakelijk dat deze op een zo groot mogelijk vlak dragen. Zou de stut van het pennetjeswerk een fractie scheef komen te staan (bijvoorbeeld als reactie op de veranderde spanning in de vonderbalk bij uitlichten of bijhouden) dan gaat het pennetje op een punt lopen in

plaats van op een vlak. Het pennetje zal dit direct melden door een doordringend gegil. Zelfs Moycote biedt hier geen soelaas.

Bij een vast rijn moeten de hangereels juist vrij hangen. Het nauwkeurig hangen van een steen is in de praktijk geen sinecure. We praten bij het malen van bloem over honderdste millimeters, niet over millimeters. De maaldruk is echter zo groot dat de steen toch zal willen strijken. Een kleine afwijking in het hangen van de steen moet dan opgevangen kunnen worden in de flexibele ophanging van de (bol-)spil doordat de vonderbalk wat kan meegeven.

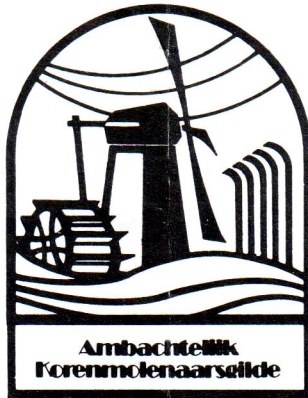
In bepaalde kringen wordt gedacht dat op de standermolen, die vaak iets uit het lood staat, balancerwerk niet zal kunnen voldoen. Na het voorafgaande zal duidelijk zijn dat de praktijk anders is. De vervormingen van de kast van

een malende standerdmolen zijn groot. Voor- en achterweeg bewegen dan t.o.v. elkaar. In een kast die geen enkel vast punt heeft zal vast werk alleen maar gaan wringen. Het blijkt dan ook, dat op die standerdmolens waar veel bloem werd gemalen, vaker een engels rijn werd toegepast dan vast werk. In België zien we vaak een spil met hoed en beugelrijn.

Hoe men dit probleem oploste vóór de uitvinding van het balanceerwerk is mij nog niet bekend. Maar bedacht moet worden dat bloem een luxe product was, dat slechts in kleine hoeveelheden werd geproduceerd. Bij een mindere fijnheid van het meel zijn de problemen direct kleiner. Het slaan van de steen met engels rijn bij kleine maaldruk valt heel erg mee. Hoogstens bij het draaien met lege steen, maar dat is geen molenaarswerk.

Ik hoop hiermee een bruikbare bijdrage geleverd te hebben aan de technische molenaarswetenswaardigheden.

Nico Jurgens, Valkenswaard

Aanvragen ballotage

Van de volgende collega-molenaars is een aanvraag binnengekomen voor een ballotage: H.E.A. Bökkers van de Wilper Molen te Posterenk (meester-molenaar) en J.J.M. Petit van de Aner Molen in Ane, gem. Gramsbergen (gezel-molenaar).

Schiedamse boreling

Bas, Erik en Cilia hebben er een zusje bij, Irene Maria. Irene werd op 5 maart geboren in Schiedam. Moeder Hanny Koster en vader Rob Batenburg vinden het leuk als we komen, maar dan moeten we dat wel even van tevoren laten weten. Wij, vanaf onze plaats, wensen de ouders alle geluk van de wereld met deze nieuwe boreling.

PAPIEREN ZAKKEN

voor ambachtelijk
gemalen granen
uit voorraad leverbaar:
afm. 50 x 90 cm.,
onbedrukt.

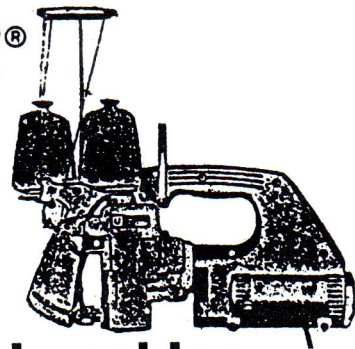
Sterk concurrerende
prijzen voor het maken
van zakken volgens uw
opgave van afmeting en
druk.

Handelonder-
neming
M. de Cort B.V.
Beneluxstraat 10
5061 KE
OISTERWIJK
Telefoon:
04242-83125

Union Special®

Fa. DENA
Postbus 209
8250 AE Dronten
Telefoon 03210 - 187 26
Telefax 03210 - 187 28

zakkennaaimachines onderdelen en garens

**Voor meelzakken
en zakband
naar**

**Van Randeraad's
Zakkenhandel**

Zuidzijde 118 a
2411 RW BODEGRAVEN
Telefoon (01726) 16139
's Avonds na 18.00 uur:
telefoon (03488) 614

Vele soorten hardhout o.a.

AZIJNHOUT GROENHART POKHOUT

AMSTERDAMSCH
FIJNHOUTHANDEL
Minervahavenweg 14
1013 AR Amsterdam
tel. 020-828079